

ב"ה

УРОК ПО НЕДЕЛЬНОЙ ГЛАВЕ

שיעור בפרשת השבוע

Урок Главного раввина России
р. Берла Лазара
в центральной синагоге
"Марьино Роуца"

מאת מודנו הרב הראשי לדוסיא
הגאון רבי שלמה דובער פינקס לאזאר שליט"א
שנאמד בהיכל בית הכנסת המרכזי
"מארינה רוסצ'ה"
מוסקבה - רוסיא

НЕДЕЛЬНАЯ ГЛАВА

רפ"ג

פרשת ראה

תדפיס מתוך הספר
שליח לאחמך

כל הזכויות שמורות

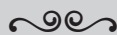
יוצא לאור

ע"י מחלקת 'הוצאה לאור'

בית הכנסת המרכזי

בית מנחם חב"ד - ליוזבאוויטש

'מארינה רוסצ'ה', מוסקבה רוסיה

עימוד ועיצוב:

MTM

מחלקת הגרפיקה

של סוכנות החדשות היהודיות במוסקבה

מבשר טוב מוסקבה

אופני נתינת צדקה והלוואה בשיטות רש"י והרמב"ם

בין צדקה להלוואה

בפרשתנו נצטוונו על הצדקה (טו, ז):
 "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאֶחָד אֶחָיֶךָ
 בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצֶךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן
 לָךְ לֹא תֹאמֵן אֶת לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת
 יָדְךָ מֵאֶחָיֶךָ הָאֲבִיּוֹן". ורש"י הביא פירוש
 פרטי הכתוב בסדר העדיפות בנתינת
 צדקה: "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיּוֹן - הַתָּאֵב
 תָּאֵב קוּדֶם. מֵאֶחָד אֶחָיֶךָ - אֶחָיֶךָ מֵאֶבְיֶיךָ
 קוּדֶם לְאֶחָיֶךָ מֵאִמָּךְ. שְׁעָרֶיךָ - עֲנִי עִירָךְ
 קוּדְמִים לְעֲנִי עִיר אַחֶרֶת". ומבאר רש"י
 שסיום דברי הכתוב הוא אזהרה: "מֵאֶחָיֶךָ
 הָאֲבִיּוֹן - אִם לֹא תִתֵּן לוֹ, סוֹפֵךְ לִהְיוֹת
 אֲחִיו שֶׁל אֲבִיּוֹן".

והנה עיקר דרשת חז"ל בענין סדר
 הקדימה היא במצוות הלוואה
 שבפרשת משפטים, וז"ל הכתוב שם
 (שמות כב, כד): "אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת
 עַמִּי אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ". ואכן שם הביא רש"י
 בהרחבה את סדר העדיפות בהלוואה:
 "אֶת עַמִּי - עַמִּי וְגוֹי עַמִּי קוּדֶם; עֲנִי
 וְעֹשִׁיר עֲנִי קוּדֶם; עֲנִי עִירָךְ וְעֲנִי עִיר אַחֶרֶת עֲנִי
 קוּדְמִין; עִירָךְ וְעֲנִי עִיר אַחֶרֶת עֲנִי
 עִירָךְ קוּדְמִין. וְזֶה מִשְׁמָעוֹ: אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה
 - אֶת עַמִּי תִלְוֶהוּ וְלֹא לְגוֹי, וְלֹא יִזְוֶה מֵעַמִּי
 - אֶת הָעֲנִי, וְלֹא יִזְוֶה עֲנִי - לְאוֹתוֹ שְׁעָמָךְ.
 (דָּבָר אַחֵר: אֶת עַמִּי - שְׁלֹא תִנְהַג בּוֹ בְּזִיּוֹן
 בְּהִלּוּאָה שֶׁהוּא עַמִּי. אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ - הֵיוּ
 מִסִּתְּכָל בְּעֶצְמָךְ כְּאִלּוּ אֶתָּה עֲנִי)".

ומקור פירוש זה הוא במדרשי חז"ל על
 הכתוב, כדאיתא במכילתא (על
 אתר): "את עמי - ישראל וכותי עומדים
 לפניך ללוות עמי קודם. עני ועשיר עני
 קודם. עני עיר ועני עיר עני קודמין לעני
 עיר. עני עיר ועני עיר אחרת עני עיר
 קודמין שנאמר את העני עמך". וכעין זה
 בגמרא (בבא מציעא עא, א): "אם כסף
 תלוה את עמי את העני עמך - עמי ונכרי
 עמי קודם, עני ועשיר עני קודם, עני עיר
 ועני עיר עני קודמין, עני עיר ועני
 עיר אחרת עני עיר קודמין".

והנה חז"ל מנו ארבעה סדרי קדימה
 בהלוואה: (א) ישראל לגוי. (ב) עני
 לעשיר. (ג) עני עיר לעני עיר - ופירש
 רש"י על הגמ' "עניים שהם קרובין
 וממשפחתך". (ד) עני עיר לעני עיר
 אחרת. אמנם בפירושו על התורה השמיט
 רש"י דין זה של הקדמת קרובי משפחה
 בהלוואה. ונמצא שבפירושו על מצות
 צדקה ביאר שהקרובים יותר קודמים
 ("אחיד מאבד קודם לאחיד מאמך"),
 ואילו בפירושו על מצות הלוואה השמיט
 דרשת חז"ל בזה, וצריך להבין פשר הדבר.

גם צריך להבין מדוע במצות צדקה
 שבפרשתנו לא הזכיר רש"י את שאר
 סדרי קדימה (ישראל לגוי ועני לעשיר),
 ולעומת זאת הזכיר קדימת המשפחה

וקדימת "עניי עירך"¹?

עוד יש להבחין בין פירוש רש"י הללו, ששניהם מסיימים באזהרת הקב"ה על עשיית החסד, אך יש חילוק מהותי ביניהם: בפרשת משפטים פירש "את העני עמך" – הווי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני, היינו שעל האדם להתבונן ולחוש כאילו היה עני בעצמו; ואילו בפרשתנו מפרש "מאחיק האביון" – אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון, היינו דברי נזיפה והתרעה על עונש שהאדם עשוי להפוך בעצמו לאביון. וצריך להבין מהו הטעם לחילוק הדרשות בין המצוות.

בין עני לאביון

בבדי להבין זאת יש להקדים דקדוק נוסף בפירוש רש"י בפרשתנו, שדרש תחילה את לשון הכתוב "אביון" מלשון "תאב": "התאב תאב קודם", דהיינו שככל שהאביון נצרך יותר הרי הוא קודם לאחרים. אך צריך ביאור מפני מה הוזקק רש"י להדגיש זאת כאן, והלא כבר פירש היטב מהו "אביון" ממש בסמיכות לזה (לעיל פסוק ד): "אָבְיוֹן – דִּלְ מַעְנִי, וְלִשׁוֹן אָבְיוֹן שֶׁהוּא תָאֵב לְכָל דָּבָר". ואם כן מהי ההוספה כעת שהתאב תאב קודם?

ויש לבאר שרש"י בא להורות את מהות החילוק בין פרשתנו לפרשת משפטים: פרשת משפטים עוסקת בעני

ואילו פרשתנו עוסקת באביון (שכאמור הוא "דל מעני"): הלוואה שייכת בעיקר לעני, דהיינו למי שעדיין לא נפל מטה לחמו מכל וכל ועל כן הוא חס על כבודו ועל מעמדו ויש לו בושה, ועל כן הציווי הוא להעניק לו פרנסתו בכבוד על ידי התמיכה בו בהלוואה דייקא. אמנם אביון הוא מי שכבר נפל ממעמדו ר"ל והוא תאב כל כך לצרכיו עד שכבר אינו חס על כבודו ואינו מתבייש לפשוט יד ולבקש צדקה.

ולפיכך בפרשת משפטים העוסקת בהלוואה למי שחס על כבודו, יש להקפיד בזהירות יתרה על כבודו, כמו שפירש רש"י שם שלא לנהוג בו מנהג ביזיון בהלוואה, והדרך לזה היא ע"י "הווי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני", שכן כאשר האדם מתבונן בעצמו ובקפידה שמקפיד על כבודו ומעמדו – נקל לו להבין כיצד לנהוג בכבוד הראוי במקבל ההלוואה. אמנם בפרשתנו העוסקת בצדקה לאביון שהוא תאב לכל דבר ואינו מתבייש לבקש צרכיו, מזהירה התורה את נותן הצדקה שיפתח את ידו ויתן ככל הדרוש לאביון, כי "אם לא תיתן לו סופך להיות אחיו של אביון" – משום שהעיקר הוא מילוי מחסורו של האביון בפועל ולא אופן הנתינה מתוך כבוד ומניעת בושה. וזו הדגשת רש"י "התאב תאב קודם", כי זה עיקר ענין הצדקה לאביון.

1 ולכאורה אפ"ל שמקור פירש"י כאן הוא בדברי הספרי (קמז): "באחד שעריך – יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת", ולא נזכרו שאר החילוקים. אך עצ"ע מה הסברא לחלק בזה בפשוטו של מקרא בין הלוואה לצדקה [ולמעשה שבספרי הובאה גם דרשה על תיבת "בארצך" שיושבי הארץ קודמים ליושבי חו"ל, אך רש"י לא הזכירה].

ובזה יובן המשך הכתובים דוקא כאן באביון (פסוק ח): "פֶתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לֹא וְהֶעֱבַט תַּעֲבִיטֵנוּ דֵּי מַחֲסְרוֹ אֲשֶׁר יִחְסֹר לֹא", שכל הדגשת הכתוב היא על מילוי מחסורו ורצונו של האביון, אשר יש להעניק לו כל מה שחסר לו, כמו שפירש רש"י: "העבט תעביטנו – אם לא רצה במתנה תן לו בהלוואה. אשר יחסר לו – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו".

סדר הקדימה בצדקה ובהלוואה

ומעתה יובן מדוע דוקא בפרשת משפטים מנה רש"י את כל סדרי הקדימה, משום שדוקא בהלוואה למי שהוא עני ולא אביון יש להדגיש החידוש שבסדר הנתינה:

היה אפשר לחשוב שהואיל ולא מדובר בצורך נחוץ ביותר כמו אביון – יכול האדם להלוות לנכרי תחילה, שהרי בהלוואה לנכרי מרוויח הוא את הריבית, ועל כן נאמר בכתוב "את עמי"; וכן הואיל ויש להקפיד בהלוואה ביחוד על בושת המקבל, היה אפשר לחשוב שראוי להקדים הלוואה לעשיר מאשר לעני, שהרי הוא מתבייש יותר בהיותו זקוק להלוואה², ובאה תורה ולימדה שמכל מקום יש להקדים את העני לפי שהוא

זקוק יותר ויש לדאוג לו שלא יפול לגמרי בפרנסתו ויהיה אביון ח"ו. וכן היה אפשר לומר שעניי עיר אחרת קודמים לעניי עירך, לפי שאם העני הגיע עד למלווה שבעיר אחרת – הרי שמצבו דחוק יותר (ואף בושתו מרובה יותר ולכן נאלץ להתרחק מעירו כדי ללוות), ועל כן נאמר בכתוב "עמך".

אמנם רש"י השמיט שם את דרשת חז"ל שיש להקדים עניים מקרובי משפחתו, ויש לבאר שבדרך הפשט אין צורך להשמיענו כלל דין זה, משום שבודאי יקדים האדם וילווה לבני משפחתו [ובאופן אחר קצת י"ל שבדרך הפשט מובן מעצמו שכשם שעניי עירך קודמים כך כל ש'עמך' יותר קודם]. לעומת זאת, מטעם זה גופא, הוזקק רש"י בפרשתנו לפרש את סדר הקדמה לפי קרבת המשפחה, כי היות והכלל בצדקה לאביון הוא ש"התאב תאב קודם", כי עיקר ענין הצדקה הוא למלא את חסרונו וצרכיו – היה אפשר לחשוב שאין להתחשב בזה בשום סדרי קדימה, ועל כן לימדה תורה "מאחד אחיך", שגם את הצדקה יש להעניק לפי הסדרים הראויים ועל כן אפילו "אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך".

2 ומעניין לציין לדברי המדרש (קהלת רבה פ"א, ו): מִטְרוֹנָא אַחַת שְׁאַלָה אֶת רַבִּי יוֹסִי בַר חֵלְפָתָא, אֲמַרָה לִיהּ מַהוּ דִּין שְׁנָאִמְר "יִהְיֶה חֲכָמָתָא לְחִכְמִין", לֹא הָוֵה צְרִיךְ קָרָא לְמִימַר אֱלָא יִהְיֶה חֲכָמָתָא לְלֹא חִכְמִין וּמִנְדַּע לְלֹא יִדְעֵי בִינָה. אֲמַר לֵהּ מִשְׁל, אִם יָבוֹאוּ אֲצִלְךָ שְׁנֵי בְנֵי אָדָם לְלוֹוֹת מִמֶּנּוּ, אֶחָד מֵהֶן עֲשִׂיר וְאֶחָד מֵהֶן עֲנִי, לְאַיִתָּהּ מֵהֶן אֵת מְלוֹחַ לְעֲשִׂיר אוֹ לְעֲנִי, אֲמַרָה לֹא לְעֲשִׂיר. אֲמַר לֵהּ, וְלָמָּה, אֲמַרָה לֹא שְׁאֵם אֶבֶד הָעֲשִׂיר מִמוֹנֵי יֵשׁ לוֹ מֵהִיכָן וְפָרַע, אֲבָל אִם אֶבֶד הָעֲנִי מִמוֹנֵי מֵאֵין וְפָרַע לִי. אֲמַר לֵהּ וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֲזַנֶּיךָ מַה שְׁאֵת מוֹצִיָּאָה מִפִּיךָ, אֱלֹו נָתַן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲכָמָה לְמַפְשִׁים הֵיוּ יוֹשְׁבִים וְהוֹגִין בָּהּ בְּכַתִּי כְּסֹאוֹת וּבְכַתִּי תִיאֲמָרִיאֹת וּבְכַתִּי מִרְחֲצִיאֹת. אֱלֹא נָתַן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲכָמָה לְחִכְמִין וְהֵם יוֹשְׁבִין וְהוֹגִין בָּהּ בְּכַתִּי כְּנִסְיֹות וּבְכַתִּי מִדְרָשׁוֹת, הֵיוּ יִהְיֶה חֲכָמָתָא לְחִכְמִין וּמִנְדַּע לְיִדְעֵי בִינָה.

שיטת הרמב"ם בגדרי הלוואה וצדקה

עוד יש לעיין היטב בלשונות הרמב"ם בדינים אלו של צדקה והלוואה, שבהשקפה ראשונה נראה ששינה מכל וכל מכמות שדרשו בהם חכמינו, כי הנה בהלכות מלוה ולוה הביא רק דין אחד בלבד בסדר הקדימה בהלוואה, והוא הקדמת ישראל לנכרי: "מצוה להקדים הלואת ישראל בחנם להלוואת עכו"ם ברבית" (שם פ"ה ה"ז), אך לא הזכיר בהלוואה שאר דיני קדימה.

ואילו בהלכות מתנות עניים העוסקות בצדקה, מנה את כל הדרגות שהובאו במדרשי חז"ל במצות הלוואה בפרשת משפטים: "עני שהוא קרובו קודם לכל אדם עניי ביתו קודמין לעניי עירו עניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת" (שם פ"ז הי"ג), ודרש זאת מהכתוב בפרשתנו (טו, יא): "כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אֲנֹכִי מֵצֹנֶה לְאָמֹר פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִיךָ לְעֵנִיךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאֶרֶץךָ". נמצא שהרמב"ם הביא כל דרשת חז"ל כסדרה (והזכיר גם קדימת הקרובים), אך הביא זאת לענין מצות צדקה ולא לענין מצות הלוואה, ולכאורה הוא להיפך מדרשת חז"ל³?

ויש לבאר שיטת הרמב"ם על יסוד קביעתו שההלוואה היא חלק ממצוות הצדקה, ויתרה מזו היא מעלה ראשונה במעלות הצדקה, כמו שכתב בהלכות מתנות עניים (פ"י ה"ז): "שְׁמוּנָה מַעְלֹת יֵשׁ בְּצִדְקָה זוּ לְמַעְלָה מִזֹּו: מַעְלָה גְדוֹלָה שְׂאִין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה זֶה הַמַּחְזִיק בְּיַד יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶךְ וְנוֹתֵן לוֹ מִתְּנָה אוֹ הִלְוָה אוֹ עוֹשֶׂה עִמּוֹ שְׂתָפוֹת אוֹ מִמְצִיא לוֹ מְלֹאכָה בְּדִי לְחֹזֵק אֶת יָדוֹ עַד שֶׁלֹא יִצְטָרֵךְ לְבָרִיזוֹת לְשָׂאֵל. וְעַל זֶה נֶאֱמַר "וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ", כְּלוֹמֵר הִחֲזַק בּוֹ עַד שֶׁלֹא יִפֹּל וְיִצְטָרֵךְ"⁴.

ועפ"ז יש לומר שבהלכות מלוה ולוה נקט הרמב"ם רק את הדינים הנוהגים בהלוואה מחמת אופייה וענינה בתור הלוואה (ובכלל זה – הזהירות מריבית ודיני המשכון וכיו"ב), ואילו בהלכות מתנות עניים נקט את הדינים הנוהגים בהלוואה מחמת מצוות צדקה שבה. ועל כן מנה את סדר הקדימה בהלוואה דוקא בהלכות מתנות עניים משום שהוא שייך לצד הגמילות חסדים שבהלוואה ולא לעניין ההלוואה עצמה. לעומת זאת דין הקדימה של יהודי לנכרי נוגע לפרטי דיני הלוואה, שהרי אין מדובר רק בהקדמת הלוואה סתם אלא בהקדמת הלוואה חנם ליהודי להלוואה בריבית לנכרי; ואדרבה, בדיני צדקה הלא "מפרנסים עניי

3 ואמנם בשו"ע חו"מ הובאה דרשת חז"ל בהלכות הלוואה חו"מ ריש סי, צז, ע"ש.

4 וכן כתב בריש הלכות מלוה ולוה: מצוה זו גדולה מן הצדקה על העני השואל. וכ"כ בסהמ"צ מ"ע קצו.

עכו"ם עם עניי ישראל" (הל' מתנ"ע פ"ז ה"ז) ואין להדגיש כ"כ הקדימה שבדבר⁵.

5 ועיי"ל הטעם שלא הזכיר הרמב"ם בהל' מתנ"ע כלל את הקדימה של יהודי לנכרי בכללות (גם בהלוואת חינם), משום שסמך על החידוש הגדול יותר שכתב בהלכות מלוה ולוה. ומפורש הדבר בסוגיית הש"ס (ב"מ ע"א, א): "אמר מר עמי ונכרי עמי קודם, פשימא", ומיישב בנמ, שהחידוש הוא להקדים הלוואת חינם להלוואת ריבית לנכרי.

Займ и цдака

1. Приоритеты цдаки по Раши

Комментируя заповедь о цдаке в главе Рээ, Раши устанавливает четкую иерархию оказания помощи:

- более нуждающийся имеет приоритет,
- родственники по отцовской линии предшествуют другим беднякам,
- бедняки собственного города предшествуют другим просителям.

2. Приоритеты займа по Раши

В комментарии к главе Мишпатим Раши подробно разбирает приоритетность беспроцентного займа:

- предпочтение еврея нееврею,
- предпочтение бедного богатому,
- предпочтение близких бедняков дальним,

основываясь на Талмуде.

3. Помощь родственникам

Почему в комментариях к законам займа Раши опускает упоминание о приоритете родственников?

- Очевидно, что человек в первую очередь одолжит члену своей семьи.

А в законах цдаки это требовалось подчеркнуть особо.

4. Разное отношение к отказу в помощи

В законах займа Раши призывает кредитора ставить себя на место бедняка, чтобы уберечь бедняка от позора.

А в законах цдаки он сурово предостерегает от скупости, предупреждая, что отказывающийся в цдаке сам рискует стать нищим.

5. Различие между понятиями «бедняк» и «нищий»

Заповедь займа в главе Мишпатим ориентирована на «бедняка» (ани), который еще сохраняет свое достоинство и нуждается в деликатной поддержке,

А заповедь цдаки в главе Рээ направлена на «нищего» (эвьон) — того, кто крайне нуждается во всем и уже не стесняется просить напрямую.

6. Главная цель поддержки нуждающегося

Поскольку «нищий» (эвьон) испытывает острую нехватку в самом необходимом, закон обязывает дарителя полностью восполнить его нужды (вплоть до предоставления лошади и слуги, если он к этому привык).

7. Очередность при займе как защита от бедности

При отсутствии критической нужды следует отдавать предпочтение своим соплеменникам и беднякам своего города,

- чтобы не дать им окончательно разориться и превратиться в нищих.

8. Систематизация Рамбама в отношении займов

Рамбам классифицирует виды помощи по-другому.

- Он упоминает преимущество беспроцентного займа еврею перед займом под проценты нееврею в законах о займах,
- а остальные правила очередности, в том числе – займа, приводит в законах о благотворительности.

Согласно Рамбаму получается, что и займы относятся к категории цдаки.

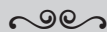
9. Займ как цдака

Действительно, согласно Рамбаму, любая финансовая помощь ближнему – с возвратом или без возврата, или даже открытие совместного бизнеса с ним – это цдака.

Ведь любое такое действие предотвращает падение человека и избавляет его от необходимости просить милостыню.

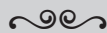
גיליון זה מוקדש

לחיזוק ההתקשרות
לרבי נשיא דורנו

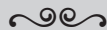
לזכות

מורנו הרב הראשי לרוסיה
הגאון רבי שלמה דובער פינחס לאזאר שליט"א

לזכות

כלל שלוחי הרבי במדינות חבר העמים

לעילוי נשמת

האיש היקר שהיה מסור ונאמן למלאכתו הקדושה

ר' צבי הירש ב"ר ישראל ע"ה גרז'וי

אשר שימש כעשרים שנה שמש בבית הכנסת המרכזי

ומסר שיעורי תורה במרכז החסד שערי צדק